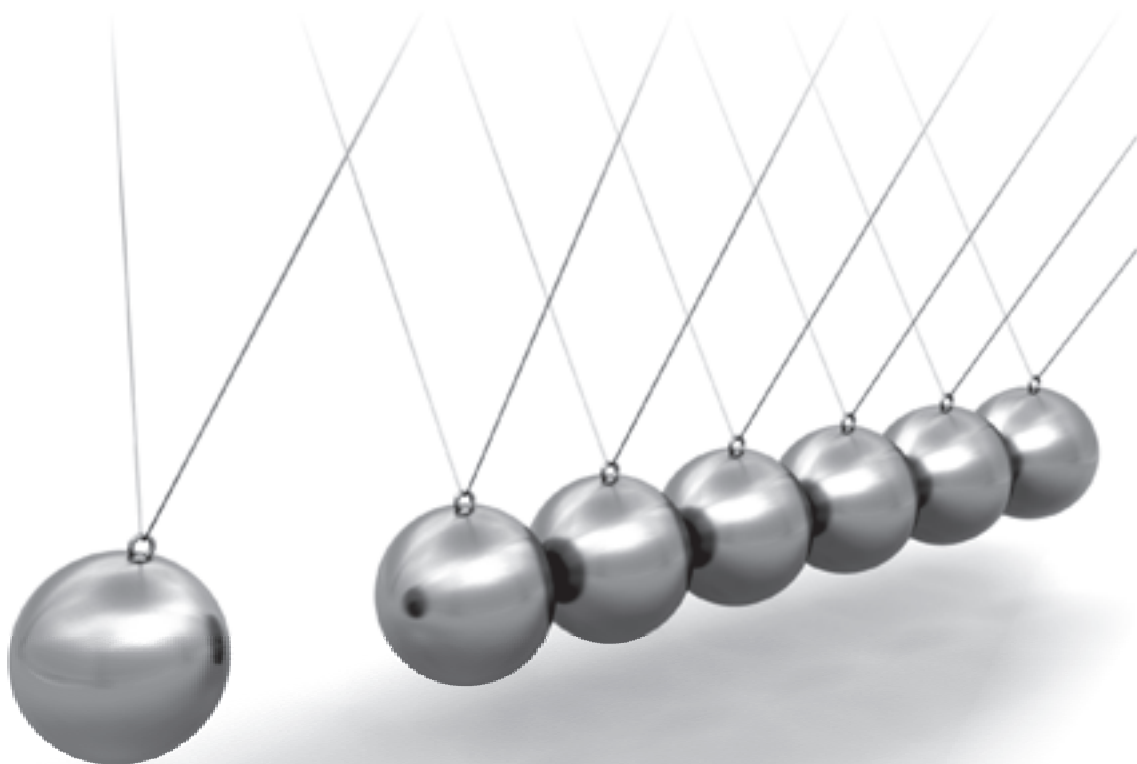

ЖИВОТ у кризним временима – андрагошки погледи

Шефика Алибабић (уредница)

1838

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Никола Коруга*

УТОПИЈА И ОБРАЗОВАЊЕ НАДЕ У ВРЕМЕ КРИЗЕ

Апстракт: Ово истраживање трага за надом у утопијским визијама образовања одраслих, креираних од стране студената андрагогије током онлајн наставе за време пандемије вируса ковид 19 на предмету *Учење одраслих*. Оптимизам и надање у образовању подстичу јасно артикулисање жеља, унапређују мотивацију полазника за учењем, обезбеђују могућности за стварање нових самоодрживих образовних простора. У овом раду су идентификоване три врсте надања: стрпљива, здрава и одлучна нада. Резултати овог истраживања указују да одабрани теоријски подстицаји, али и гестови солидарности и разумевања доприносе развијању наде. Образовање у доба кризе учи нас да са знањем и вештинама морамо путовати у замишљене светове прошлости и будућности. На тај начин јачамо капацитете са којима одговарамо на изазове све комплекснијег света.

Кључне речи: утопија, образовање наде, учење одраслих, криза

Увод

Пандемија вируса ковид 19 није само здравствена већ и системска криза која је утицала на све аспекте живота указујући на слабости капитализма без обзира у којој форми постојао. Опште место да живимо у свету који се убрзано мења доводи у питање, пре свега, убрзање. Брзина ширења вируса натерала је читаво човечанство да мало успори, односно да застане. Први импулс на кризне ситуације попут ове изазива страх, прилагођавање и, коначно, разговор о надањима, о ономе шта нас чека, питамо се да ли ће те промене бити дугорочне и да ли криза капитализма има удела у свему овоме. Страх је и даље присутан. Суочавамо се са кризом хуманистичких наука, демократског начина живота, док критичко мишљење опада (Saito, 2020).

---

* Никола Коруга, асистент, Филозофски факултет, Универзитет у Београду, koruga.nikola@f.bg.ac.rs

Незауостављив напредак науке помогао нам је да се брзо снађемо, али не и да се изборимо са свим проблемима. Искуство и традиција реализације образовања на даљину заједно са развијеном интернет инфраструктуром помогли су нам да обезбедимо да се настава одвија без прекида, проток робе није стао, нисмо путовали, али смо наставили да комуницирамо, радимо и трошимо. Не само да је било неопходно прилагодити наставу у потпуности онлајн окружењу, већ и суочити се са чињеницом да су многи студенти морали да се врате у своје нуклеарне породице, да уче док укућани раде или чувају децу. Вртић, школа, посао, факултет све се испреплетало у једном физичком месту, као и у мноштву виртуелних простора. Харпаз образовање види као „рад имагинације која превазилази реалност и враћа се назад како би је градила“ (Награз, 2015, стр. 32). Образовање и процеси учења погледом у будућност изазивају мишљење и на тај начин га оснажују. Такође, поглед у будућност проширује репертоар могућности за реакцију на нове ситуације.

Да ли смо успели? Можда је рано за ово питање, а можда није ни потребно постављати га. Сада већ можемо да промишљамо о томе шта смо научили, на који начин се мењамо, ту су и примери добре праксе, идеје за нову садашњост. Пандемија је на различите начине погодила образовни систем. Последице ћемо тек сагледавати и анализирати. Није само пандемија утицала на промену коју живимо и коју ћемо наставити да живимо, већ су дигитализација, честе економске кризе, урушавање демократских вредности утицали да разговарамо какво образовање желимо. Образовање, утопија и друштвене промене уско су повезани појмови. Образовањем се стиче капацитет за промену, а утопијским мишљењем се промишља будућа промена. Стога се ово истраживање бавило анализом студентских утопијских визија образовања одраслих креираних током онлајн наставе на предмету *Учење одраслих*.

Утопија, жеља, нада

Још од Томаса Мора, двоструко значење термина утопија, као место које не постоји, односно идеално место, бива присутно како у теорији тако и у пракси. Готово да се могу пратити периоди у историји када се актуелизује промишљање постојећих утопија, позива се на повратак утопијском мишљењу. То су углавном времена током или након великих промена, криза, несигурности. Такође, тада се иницира стварање нових теорија. Анализирајући бразилски образовни систем почетком осамдесетих, Савиани је предложио концепт

„револуционарне педагогије“, касније назван „критичка педагогија“ инспирисане идејама Грамшија (Dore Soares, 2010), али и потребом да се реагује на лоше стање школства у тој држави.

Утопија у књижевности почиње са истоименим делом Томаса Мора, који описује савршено друштво. Иако је *Утопија* заслужна за рађање овог термина, размишљања о идеалним заједницама, односно држави, позната су још од антике. Платонова *Држава* један је од класичних примера политичке утопије. У историји филозофије, књижевности, политичке теорије редовно можемо проналазити визије идеалтипског друштвеног система. Оно што је од изузетног значаја за теорију образовања одраслих је чињеница да је образовање увек неизбежан део друштвене грађевине, који не само да је конститутивни елемент промишљања о будућности, већ је и основа промене. У књижевности утопија припада поджанру научне фантастике, коју често аутори додатно описују као друштвена фикција или друштвена научна фантастика, односно спекулативна фикција. Дарко Сувин овом поджанру додаје атрибут образовне литературе (Suvin, 2017). Мислити идеалистички је иманентна потреба људског рода. Све почиње маштањем о остваривању жеља, а ка утопији се крећемо оног тренутка када жеље превазилазе лично и протежу се на ширу друштвену сферу. Блох (према Jameson, 2005) истиче да утопијски импулс води ка будућности у животу и култури иако се код овог феномена парадоксално говори о крају времена и историје преплићу егзистенцијално време захваћено историјом. Коначно „утопијску алегорију представљају: временско као морално, телесно као алегорично, те утопијско залагање као текстуално“ (Jameson, 2005, стр. 4–10). Овај жанр одликује се високо израженом интертекстуалношћу, где се често описане слике реферишу једна на другу, те можемо говорити о заокруженој целини чија су правила приповедања лако читљива и препознатљива. С друге стране, честа употреба речи утопија у свим сферама живота доприноси релативизацији појма. Недовољна елаборација значења приликом употребе овог термина доводи и до тога да се његово значење све више празни, те се теоретичари често враћају књижевности подсећајући се на добро структуриран наратив.

Утопије одолевају изазовима времена захваљујући оптимизму који је кључна компонента њиховог стварања. Утопије нас охрабрују да поставимо питање: „Чему могу да се надам?“ Управо је надање у центру Халпинове (2005) теорије образовања, где се замишљајући радикално другачије начине постојања, креирају нови концептуални простори чијим се упознавањем тежи предузимање активности ка друштвеним променама.

Оптимизам и надање у образовању подстичу јасно артикулисање жеља, унапређују мотивацију полазника за учењем, обезбеђују могућности за стварање нових самоодрживих образовних простора. Када се приближимо идеји утопијских простора, пред нама се указује мноштво слика смештених у различите историјске периоде. Почевши од идеја и пројеката социјал-утописта у 18. и 19. веку попут Њу Ленарка (New Lenark), радничке колоније Роберта Овена основане у Шкотској, до Хајландерса (Highlanders), радничког универзитета који је у Сједињеним Америчким Државама основао Мајлс Хортон (Myles Horton), почетком двадесетог века, са циљем да се образовањем оснаже радници за друштвени активизам. Ово су само неки од примера утопијских простора, где су њихови оснивачи веровали да образовањем одраслих могу мењати свет. И заиста, Хортон је засновао и усавршавао своју теорију и филозофију образовања одраслих, утемељену на искуствима из Хајландерса. Значајно је да наведени примери нису усамљени, не представљају изузетак, већ се сличне иницијативе спорадично јављају, неке и нестају, али за собом остављају веру у другачије и боље образовање. Остављају за собом теорије, искуства и покушаје да се човеку приступи са надом да је могуће образовањем мењати себе, друге и креирати праведније окружење за живот где има места за све.

Да желимо боље и више образовање, Џарвис (Jarvis, 1993) види као исход учења, које интегрише утопију. На тај начин се може градити алтернативан скуп вредности које имплицитно могу утицати на целокупан живот, где утопију можемо разумети као искуство које нас учи да осећамо да ствари не морају бити онакве какве јесу (Jarvis, 1993). Џарвисово схватање утопије у контексту учења одраслих наводи нас на промишљање утопије у односу на жељу, али и наду. Учење није само когнитивна активност већ укључује и емоције, креативност, интуицију. На примеру утопије се то јасније види. Замишљање другачијих и бољих светова учи нас да желимо. А жеља активира потребу да учимо како бисмо имали чему да се надамо. На тај начин жеља и нада удружено одржавају мотивацију за учењем и критичком рефлексијом како би се лакше дошло до жељеног циља, односно до промене како на личном тако и на друштвеном нивоу. Промене које образовање доноси не манифестују се непосредно након завршеног процеса учења. Често је за значајнију трансформацију потребно започињати нове процесе учења, те учити током читавог живота. Са јасним жељама лакше ћемо одлучивати шта да учимо, колико и на који начин. Коначно позитивне емоције у вези са учењем олакшаваће континуитет тог процеса.

Теоријски оквири образовања наде

Утопију најчешће доживљавамо као маштање о бољем свету, о ономе што немамо. Често сањарење о другачијој реалности почиње на личном нивоу и протеже се на бајке, религијске списе, уметност и сл. Питање је да ли на овај начин учимо да желимо. Левитас (Levitas, 2013) утопију дефинише као метод који има три функције: компензаторну, критичку и функцију друштвене промене. Свакодневно маштање и сањарење свакако представљају компензаторну функцију утопије. Замишљамо оно што тренутно немамо, а желели бисмо да имамо. Ту врсту утопије Блох означава као апстрактну, наспрам конкретної која је антиципаторна и жељи додаје вољу и наду (Levitas, 1990). Иако се ови концепти утопије могу супротставити, образовање наде и образовање жеље пре ваља посматрати као континуум, него као дистинкцију. Утопију у контексту образовања посматрамо као процес, а исходи тог процеса могу бити образована жеља и нада за друштвеном трансформацијом. Представници радикалне педагогије би ове исходе сместили у шири концепт еманциповане особе, која доприноси друштвеној трансформацији. У тој конструкцији значајно је говорити и о трансформативним интелектуалцима и критичким истраживачима (Giroux, 1988; Firth, 2013). Како се очекује од наставника да буду истраживачи, тако се истраживачи виде као андрагози који креирају и дисеминирају вредности међу колегама, студентима и широм јавности (Firth, 2013). Критички однос према сопственој пракси доприноси да преиспитујемо устаљене друштвене обрасце како бисмо доприносили развијању могуће промене, пре свега на нивоу образовне групе. За Фреиреа је образовање инспиративан процес кроз који наставник настоји да придобије ученике сном, односно педагошком праксом кроз коју оно немогуће о чему сањамо, постаје могуће (Webb, 2015).

Антонио Гремши (према Wegner, 2002) процес образовања жеље назива „културна педагогија“, док се у историји западне модерности може говорити о процесу формирања Новог историцизма. „Истраживања наратива указују на дијалошку структуру било ког жанра утемељеног на антрополошкој или културолошкој основи, где се историјским мапирањем одређеног културолошког подручја ствара дијалог како би се идентификовали наративи историјске промене“ (Wegner, 2002, стр. 9). Овај дијалошки простор у садашњости учи нас да историји приступимо оптимистички, јер нас мисаони експерименти воде ка жељеној будућности. Овакви процеси не само да мотивишу да учествујемо у образовним активностима, већ и доприносе

да исходи образовања буду интегрисани у полазнике који препознају значај и моћ свог утицаја на формирање друштва. Живот и учење у заједници су динамични процеси. Пројекцијом садашњих искустава у будућност, постајемо трајан везивни елемент друштвеног живота нових нараштаја, што охрабрује и даје смисао жељи за образовањем, али и учешћу у образовању образовања. Дијалог са прошлошћу, али и критичко преиспитивање односа према актуелним процесима и културној експресији утопије, Левитас (2010) смешта у археолошки аспект утопијског метода, који подразумева социолошку критику, а потом се омогућава онтолошка тежња ка алтернативама и коначно архитектонски модалитет нам помаже да осмислимо алтернативе друштвене институције које могу да испоруче замишљена добра.

Утопија не мора нужно да се бави замишљањем реконструкције читавог друштва. Из перспективе критичке педагогије у образовном процесу креирамо другачију реалност кроз критичку рефлексију и дијалогску акцију. Међутим, да би ови процеси били утопијски, неопходна им је компонента надања. Фреире револуционарно утопијско образовање види корз процесе денунцијације и анунцијације, где први подразумева критичку анализу прошлих и садашњих друштвених услова, док се други односи на процес трансформације у који је уграђена нада (Roberts, 2015). Спајањем негативне херменеутике сумње (денунцијације) са позитивном херменеутиком опоравка (анунцијација) можемо говорити о методологији теологије ослобађања (Moуlan, 2021) уткануј у радикалну филозофију образовања Паула Фреиреа.

Надање у контексту универзитетског образовања

Када на почетку курса студентима андрагогије поставите питања шта желе да науче, шта би волели да добију од процеса учења, како желе да изгледа овај процес или чак како желе да седе, прва њихова реакција је ћутање. Можда, збуњеност. Потом можете да се суочите са љутом зато што ништа нисте понудили, а притом превише идеализујете глас студената. Као одговор можете добити негативну процеса учења, односно жељу да се што лакше заврши курс и положи испит. Коначно можете добити изненађујуће предлоге који критички преиспитују услове образовања. Овакве реакције нису карактеристичне само за студенте андрагогије Филозофског факултета у Београду, већ за многе који бивају изложени позиву да промисле на који начин свет може бити другачији. Учење почиње управо у зони

дискомфора. Меган Болер (2014) пише о сличним реакцијама студената Универзитета у Торонту на почетку курса друштвене основе образовања којима нуди наду кроз педагогију дискомфора. Пракса нам такође указује да је наду и жеље потребно образовати. Није довољно питати студенте шта желе од образовања. Евидентно је да свако од нас има капацитет да жели и нада се, међутим у друштвеном контексту индивидуалне жеље неминовно морају бити преиспитане. За образовање критичке наде неопходно је узети у обзир дубоко усађену „емоционалну димензију коју обликују дневне навике, рутине и несвесно саучесништво у хегемонији“ (Boler, 2014, стр. 29). Овде говоримо о критичкој нади како бисмо указали на трансформативну могућност надања преиспитивањем привилегија у друштву.

Утопија, критика и креативност уско су повезане. У књизи *Нада, утопија и креативност у високошколском образовању – идејашке праксе за алтернативну будућност* представљен је целокупан програм курсева Утопијске визије и Свакодневна култура и алтернативно образовање на Универзитетском центру Блекбрн колеџ између 2011. и 2015. године. Хемонд (2017) трага за надом археолошким методом бавећи се сећањима, поетиком детињства, користећи се културним артефактима попут бајки, филма, метода ситуационистичког покрета, сматрајући да „кроз истраживачке личне и креативне процесе долази до чудесно узбудљивих питања произашлих из буђења трагова повезаних са културом која отвара могућност за кретањем ка невиђеним и заборављеним правцима“ (Hammond, 2017, стр. 34). Овај пример отвара још једну област значајну за учење утопијског мишљења и надања, а то је култура. Поменут програм је један од комплекснијих програма којим се учи утопијско мишљење. Остаје отворено питање да ли је утопијско мишљење општа способност и на који начин се може применити у различитом контексту. Дарен Веб (2019) упућује критику Хемондовом програму будући да свако трагање за надом нема утопијски предзнак, што се види у студентским коментарима где се Блоховски појам утопије изједначава са личним животним циљевима, а не револуционарном друштвеном трансформацијом. Ова критика упућује нас на потребу да се однос наде и утопије додатно појасни кроз типологију наде. Веб (2012) на основу филозофије, психологије и теологије, наду класификује у пет типова са следећим карактеристикама: *сирљива нада* узима за циљ процес постајања, когнитивно афективна карактеристика је поверење у друге, а бихејвиорална димензија се одликује одвајањем времена и чекањем непредвиђене будућности; *критичка нада* је усмерена ка *ultimum novum*-у (нпр. свет без глади), одликује се немирном

чежњом за оним што недостаје, а бихејвиорална карактеристика је побуна; *здрава нада* је усмерена ка конкретном циљу, њена когнитивно афективна карактеристика темељи се на моделу – нада једнако жеља уз процену вероватноће, бихејвиорална одлика је сузбијање аверзије према ризику; *одлучна нада* се супротставља доказима, онај који се одлучно нада покреће акције на основу циљева које себи поставља верујући да је свет подобан за обликовање, бихејвиорална активност у вези са овим типом надања води ка личној трансформацији; *трансформативна нада* води нас ка утопији заснованој на поверењу у моћ људског деловања, њена когнитивно афективна карактеристика односи се на суштинско поверење у трансформативну моћ колективне праксе, а бихејвиорална димензија подстиче на усаглашену акцију оријентисану ка циљу (Webb, 2007; 2012).

Представљена типологије наде послужиће да се боље разуме образовање наде применом метода у настави који имају утопијски предзнак. Пре свега, то се односи на подстицање студената да промишљају примену еманципаторних теорија у образовању попут радикалне педагогије (Freire, Giroux), филозофије о једнакости интелигенција (Jacques Rancière).

Методологија

Предмет овог истраживања су утопијске визије контекста за учење одраслих студената треће године андрагогије.

Контекст истраживања. Имајући у виду да се настава у зимском семестру 2020. године реализовала током ванредне ситуације изазване пандемијом коронавируса, те да је то био други семестар који се реализује у измењеним околностима, одлучили смо да вежбе на предмету *Учење одраслих* усмеримо ка активностима које би оснажиле утопијско мишљење студената, те отворило простор за рад наде. Уместо колоквијума организована је радионица, где су студенти имали задатак да прво групно промисле од којих елемената се састоји утопијски контекст за учење одраслих, а потом да опишу како изгледа утопијско образовање одраслих кроз пет микроесеја (обима 200–250 речи) о простору, принципима учења, односима у образовној групи, који су потом презентовани. Теоријска основа за овај задатак изграђена је на вежбама које су реализоване у првом делу курса, а покриле су промишљање метода учитеља незналице, теоријских основа критичке педагогије, биографски приступ учењу, учење у заједници и теорије критичког мишљења. Утопијско и критичко мишљење су

подстицани дискусијом и критичким преиспитивањем примера алтернативних приступа образовању и учењу одраслих широм света.

Циљ истраживања је идентификовање и описивање типова наде у утопијском мишљењу студената треће године андрагогије.

Истраживачка питања. На основу представљеног истраживачког контекста у овом истраживању се трагало за одговором на питање: Који тип наде се може идентификовати у студентским есејима о утопијском контексту учења одраслих?

Метод. Прикупљени подаци, односно текстови студената, анализирани су квалитативном аналитичком методом, тематском анализом садржаја. У овом истраживању коришћен је приступ одозго надоле, односно анализа утемељена на постојећем теоријском оквиру типологије наде Дарена Веба. Применом ове методе истраживач не трага за темама, већ „доноси активне, интерпретативне изборе у генерисању кодова и конструисању тема“ (Clarke & Barun, 2014, стр. 1948). Примена тематске анализе у контексту овог истраживања пре свега има оправдање у односу имагинације и знања, као и карактеристике утопије која прелази границе реалности. С једне стране, маштање о могућностима и жељама како контекст образовања одраслих може изгледати утемељен је у нашем искуству, не само образовном, већ и свакодневном. С друге стране, у контексту вежбе у оквиру универзитетског курса имамо обавезу да своја размишљања аргументујемо углавном крећући се у оквирима стеченог теоријског знања. Коначно, надање је неодвојив део људског мишљења и постојања, те је уткано у наша искуства. Примена тематске анализе у овом раду пратила је модел од шест корака: упознавање са подацима, креирање иницијалних кодова, трагање за темом, провера тема, дефинисање тема, писање извештаја (Barun & Clarke, 2006). Такође, примењен је и хибридни модел примене тематске анализе у образовном контексту који сугерише иницијално кодирање применом индуктивног и дедуктивног приступа истовремено (Xu, Zammit, 2020), односно обраћање пажње како на теорије, тако и на емоционалне, вредносне и политичке аспекте текста.

Порекло података. Подаци за ово истраживање добијени су током извођења вежбе *Утопијски контексти за учење одраслих* на предмету *Учење одраслих* са студентима треће године андрагогије. За потребе овог истраживања анализиран је микроесеј о *омишћем утопијском контексту за учење одраслих* у обиму од 200–250 речи. Анализирано је 27 текстова. Узорак није био избалансиран по полу. На овој вежби је учествовало 24 особе женског и три особе мушког пола. Селектовани су текстови свих студената који су активност завршили

до краја, односно који су предали есеје на платформи за дигиталну наставу. Текстови су анализирани анонимно. За анализу и обраду података примењен је бесплатан софтвер Taguette®, верзија доступна на <https://www.taguette.org/>.

Резултати истраживања са дискусијом

Приступом одозго надоле, односно применом операционализованог теоријског оквира Дарена Веба о типологији наде, утврђено је присуство скоро свих описаних димензија наде. Посебно су се истакле три врсте наде: стрпљива, здрава и одлучна нада. Стрпљива нада идентификована је у оквиру теме целоживотни пут учења одраслих, док је колебање између здраве и одлучне наде описано у оквиру теме потребе изнад свега.

Стрпљива нада – целоживотни пут учења одраслих

Учење одраслих као целоживотни пут сваке одрасле особе је централна андрагошка тема од утопијске идеје о целоживотном образовању. Тако је Форов концепт, постао целоживотно учење, које је подређено економским интересима где одрасли постају одговорни за своје образовање, при чему се захтева да својим знањем и вештинама допринесу развоју економије (Мауо, 2012). Међутим, студентске утопијске визије образовања одраслих целоживотно учење смештају у временску димензију непрестаног заокруживања личности. Следећи цитат учење одраслих смешта у контекст „аутономне заједнице у коју су инкорпорирани хуманистичке вредности које обезбеђују целовити развој њених чланова, у емоционалном, афективном, интелектуалном и духовном домену, и једнакост међу истим“. Овде се може ишчитати идеја Паула Фреиреа о несавршености људских бића (Freire, 2001) која се константно постиже у процесу учења. Иако се позива на развој појединаца, јасно се истиче да је неопходно заокружити све аспекте хуманости од когнитивних до духовних. Када говоримо о поверењу у друге, као димензији стрпљиве наде, у анализираним есејима се најчешће појављивао управо овај код. Цитати попут „једнакост која се остварује између наставника и ученика“, „подржавајуће окружење које им може дозволити и да погреше“, „живе и уче заједно“, „повезаност и љубав“, говоре о вредностима сарадње, толеранције, солидарности, једнакости које су такође идентификоване у есејима. У анализираним текстовима често се не представља крајњи циљ учења

одраслих, већ је све у процесу и вредностима који тај процес чине одрживим. Учење у природи, заједнички живот током интензивног образовног програма су честе слике описане у анализираним студентским радовима. Заједнички живот током интензивног процеса учења можемо тумачити као утопијски траг, једну од најпрепознатљивијих функција утопије. Такође, ескапизам може бити експеримент са утопијским карактеристикама, где група људи живећи и учећи заједно покушава да пронађе нове начине суживота имајући поверења у друге. У највећем делу текстова се одустаје од маштовитог представљања предмета наде, не представљају се исходи, већ се углавном ради о истинској отворености духа, где онај који учи, добија статус *homo viator* (Webb, 2012). Захтев да образовање одраслих буде доступно свима, односно бесплатно, присутан је у пет есеја. Бесплатно образовање одраслих, које подразумева и програме резиденцијалног учења, можемо окарактерисати као *ultimum novum*. Ова димензија критичке наде третирана је као подтема будући да се та идеја у анализираним текстовима не јавља често уз чежњу и побуну. У есејима бесплатно образовање је подразумевајући услов за целоживотни пут развоја личности, постизања једнакости у образовном процесу и кретању ка хоризонту друштвене промене без конкретног исходишта. У анализираним текстовима учење у заједници отвара могућност за промену окружења „трансформацији саме заједнице, себе и других особа“, „доношење промена у свом окружењу, али и шире“. Из наведених цитата можемо закључити да се процес учења доживљава као позив на друштвену трансформацију, што је у овом контексту још једна подтема стрпљиве наде инспирисана критичком педагогијом.

Између здраве и одлучне наде – потребе изнад свега

Као посебна тема у есејима се издвојио фокус на потребе одраслих ученика. Студентски цитати „усмерен на ученике, на њихове потребе и интересовања; одрасли уче са циљем задовољења потреба, које су у складу са њиховим интересовањима, жељама и могућностима; својим образованим, личним и професионалним потребама и жељама“, не описују природу образовних потреба. Цитати образовне потребе доводе у контекст свакодневног живота и развоја личности. Ако погледамо репрезентативан навод из есеја који говори о циљу образовања „учење има сврху усавршавања, личног развоја, ширења видика, развоја особе која је либерална, која је отворена за свет и све разлике које у том свету постоје, особе која ће у овом чудном свету бити смела да изнесе своју идеју ма каква она била и која ће се трудити да

овај свет постане неко лепше место...“, можемо приметити колебање између здраве и одлучне наде. Педагогија здраве наде садржи прагматичне одговоре на локализоване услове, њом се рађају конкретни пројекти поступних промена (Webb, 2012). Задовољење образовних потреба, које се тичу рада и живота, указују на жељу да се успешно изађе на крај са проблемима у датим околностима. Постепена промена се очитује и у прилагођавању на свет пун разлика. Међутим, видимо да је тај свет чудан, што можемо тумачити као проблем да га разумемо, али и могућност и отвореност да га мењамо како би постао лепше место. Циљ образовања је пре свега лична трансформација, али кроз сарадњу и изградњу заједнице. У представљеним цитатима видимо и благу тенденцију ка трансформативној нади, где особа која се одлучно нада тежи својим личним циљевима у друштву онаквом какво је тренутно структурирано, док се трансформативна нада односи на критичко негирање садашњости и покреће нас ка креирању бољих алтернатива (Webb, 2012). Да бисмо образовне потребе сместили у контекст надања у образовању одраслих, неопходно је разумети да ли се потребе доживљавају као недостатак настао услед измењених животних околности или жеља за самоактуелизацијом (Savićević, 1989; Despotović, 2000). Код здраве наде руководимо се формулом нада је једнака жељи и процени вероватноће, док у контексту образовних потреба можемо говорити о вероватноћи остваривости потребе. Самоактуелизација је идеал који можемо довести у везу са одлучном надом. То је идеал који оснажује наду без обзира на препреке, док задовољавање потреба у вези са професионалним и личним изазовима смешта наду у домен могућег у датом друштвеном тренутку.

Закључна разматрања

Мислити утопијски у доба кризе је веома тешко, али није немогуће. Резултати овог истраживања указују да одабрани теоријски подстицаји, али и гестови солидарности и разумевања, доприносе развијању наде. У студентским есејима, који су настали током похађања наставе у измењеним околностима, идентификована је највећа склоност ка стрпљивом надању у образовању одраслих. Овај резултат не изненађује с обзиром на околности под којима се реализовала настава. Изолација, брига да се испуне обавезе, брига да се сачува здравље позвали су нас да промислимо колико је битно и неопходно поверење у друге у процесу учења. Идеја да свет изненада може стати, подсетила нас је да са неизвесношћу можемо изаћи на крај само кроз континуиран процес постајања у интеракцији са другима, али и са окружењем, заједницом, природом. Истраживање о неопходности солидарности

за борбу са пандемијом вируса ковид 19 подсећа на недостатак биоцентричне солидарности указујући да људска активност може значајно да поремети равнотежу екосистема (Tomasini, 2020).

Тема која се односи на колебање између здраве и одлучне наде говори нам о обазривости студената да се препусте имагинацији о друштвеној промени. Евидентно је да је за тај подухват неопходно уложити више времена за образовање наде, али и ослободити се ставовишта да размишљање о бољим световима нема смисла, ако се те идеје не могу остварити у датим околностима. Зато о утопији морамо учити и као о импулсу који Џејмсон поетички дефинише као „херменеутичку вежбу која чини доступним утопијске трагове и наговештаје у пејзажу могућег“ (Jameson 2009, стр. 415). Излет у имагинарно уз добро мишљење може нам помоћи у образовању наде, подстицају да трагамо и тежимо за алтернативама које нам помажу да се лакше изборимо са проблемима, али и које нас могу одвести у домен новог начина постајања. Оријентисаност на циљ и процена вероватноће задовољавања образовних потреба указују да се студенти и даље бојажљиво препуштају нади у образовном процесу. Први корак ка постанку утопијског субјекта је остварен. А тек нас чека процес у ком је „сваки појединац прожет утопијском жељом са којом улази у образовање жеље и радикално утопијске структуре осећања којом се гаји колективна солидарност, акција и антиципира хармонија са човечанством и природом“ (Molyan, 2021, стр. 13–14).

Образовање у доба кризе учи нас да наоружани знањем и вештинама морамо путовати у замишљене светове прошлости и будућности. На тај начин јачамо капацитете који одговарају на изазове све комплекснијег света ком је неизвесност иманентна карактеристика. У „том чудном свету“ лако је изгубити наду, али осмишљавање окружења за учење где је остварена једнакост свих који учествују у процесу образовања, љубав и солидарност образоваће наду која се мора чувати, заливати и пратити на путу остваривања бољег света.

Референце

- Boler, M. (2014). Teaching for hope. The ethics of shattering worldviews. In V. Bozalek, B. Lebowitz, R. Carolissen, & M. Boler (Eds.), *Discerning Critical Hope in Educational Practices* (pp. 26–40). Routledge.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp0630a>.
- Cinelli, M., Quattrocioni, W., Galeazzi, A. et al. ... Scala, A. (2020). The COVID-19 social media infodemic. *Sci Rep* 10. <https://doi.org/10.1038/s41598-020-73510-5>.

- Clarke, V., & Braun, V. (2014). Thematic Analysis. *Encyclopedia of Critical Psychology*, 1947–1952. https://doi:10.1007/978-1-4614-5583-7_311.
- Деспотовић, М. (2000). *Игра њојуреба, андрагошке варијације*. ИПА.
- Dore Soares, R. (2010). Gramscian Thought and Brazilian Education. In P. Mayo (ed.), *Learning with Adults. A Critical Pedagogical Introduction* (127–146). Sense Publishers.
- Eringfeld, S. (2021). Higher education and its post-coronial future: utopian hopes and dystopian fears at Cambridge University during Covid-19, *Studies in Higher Education*, 46(1), 146–157, <https://doi:10.1080/03075079.2020.1859681>
- Firth, R. (2013). Critical utopias in theory and practice. *Review of Education, pedagogy and Cultural Studies*, 35, 256–276.
- Freire, P. (2001). *Pedagogy of Freedom: Ethics, Democracy, and Civic Courage*. Rowman & Littlefield.
- Giroux, H. A., McLaren, L. P., Freire, P. (1988). *Teachers as Intellectuals: Toward a Critical Pedagogy of Learning*. Bering Garvey.
- Halpin, D. (2003). *Hope and Education The role of the utopian imagination*. Routledge.
- Jameson, F. (2005). *Archeologies of the future. The Desire Called Utopia and Other Science Fictions*. Verso.
- Jameson, F. (2009). *Velences of dialectic*. Verso.
- Jarvis, P. (1993). *Adult Education and the state*. Routledge.
- Moylan, T. (2021). *Becoming Utopian. The Culture and Politics of Radical Transformation*. Bloomsbury Academic.
- Roberts, P. (2015). Paulo Freire and Utopian Education. *Review of Education, pedagogy and Cultural Studies*, 37, 376–392.
- Saito, N. (2020). John Dewey (1859–1952): Democratic Hope Through Higher Education. In R. Barnett & A. Fulford (Eds.), *Philosophers on the University Reconsidering Higher Education*, (pp. 163–177). Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-31061-5>
- Савићевић, Д. (1998). *Концепција образовних потреба и андрагогији*. Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за педагошка истраживања, Катедра за андрагогију Филозофског факулета у Београду.
- Suvin, D. (2017). On the poetics of the science fiction genre, In Rob Latham (Ed.), *Science Fiction Criticism, An Anthology of Essential Writings* (pp. 116–128), Bloomsbury Academic.
- Tomasini, F. (2020). Solidarity in the Time of COVID-19? *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics*, 1–22. <https://doi:10.1017/s0963180120000791>
- Webb, D. (2007). Modes of hoping. *History of the Human Sciences*, 20(3), 65–83. <https://doi:10.1177/0952695107079335>.
- Webb, D. (2012). Pedagogies of Hope. *Studies in Philosophy and Education*, 32(4), 397–414. <https://doi:10.1007/s11217-012-9336-1>.

- Webb, D. (2015). Paulo Freire and 'the need for a kind of education in hope', *Cambridge Journal of Education*, 40(4), 327–339.
- Webb, D. (2019). Utopian pedagogy: possibilities and limitations. *Pedagogy, Culture & Society*, 1–4. <https://doi.org/10.1080/14681366.2018.1525033>
- Wegner, E. P. (2002). *Imaginary Communities Utopia, the Nation, and the Spatial Histories of Modernity*. Berkeley and Los Angeles, California: University of California Press.
- Xu, W., & Zammit, K. (2020). Applying Thematic Analysis to Education: A Hybrid Approach to Interpreting Data in Practitioner Research. *International Journal of Qualitative Methods*, 19, 1–9. <https://doi.org/10.1177/1609406920918810>

Nikola Koruga*

UTOPIA AND EDUCATION OF HOPE IN THE TIME OF CRISIS

Abstract: This research looks at hope in utopian visions of adult education created by andragogy students during Adult Learning online classes in the kovid 19 pandemic. Optimism and hope in education encourage desires articulation, improve the learning motivation, and provide opportunities for creating new self-sustainable educational spaces. This paper identified three types of hope: patient, sound and resolute hope. The results of this research indicate that selected theoretical incentives, but also gestures of solidarity and understanding contribute to the development of hope. Education in the crisis teaches us that with knowledge and skills we must travel to the imagined worlds of the past and the future. In this way, we strengthen the capacities with which we respond to the challenges of an increasingly complex world.

Key words: utopia, education of hope, adult learning, crisis

---

* Nikola Koruga, teaching assistant, Faculty of Philosophy, University of Belgrade, koruga.nikola@f.bg.ac.rs